

МЫН

РСФСР-нин Компартиязынын Тыва рескомунун, Тыва АССР-нин Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

МЕДЭЗЛЕР

Хунден—хүнче

ЧАА АССОЦИАЦИЯ

Рынок экономиказынын тевин-биле бистик республикада тарачын аймагылар база тыптып келген.

Кызыл районда В.Милославский, Ю.Они старини уурткан коллективтер баштай кыска тукталары чедир алгаш, эскерлерге үлгер-чижээр өргүскен.

Ниятиз-биле бисте ам буртуктен 36 тарачын ажил-агыйлар бар, олардан аңгыда 50 кижиде билдирешкин кирген.

Март 24-те республиканын гараачын ажил-агыйларынын төлөөкчелеринин тургузукчу конференциясы Кызылда болуп эрткен. Ук конференциянын кижизикчилери амгы үеде оларын мурунла туруп турар аймагыларнын талазы-биле санал-оал солукшкан. Ол талазы-биле тайылбырларын специалистер, ведомстволарын ууртукчулар берилзе. Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Ш.Д.Ооржак сөз алгаш, тарачын ажил-агыйлар болдунар дузаны чедирери аазаан.

Тыванын тарачын ажил-агыйларын ассоциациянын хостаткан даргазына ук кандидаттардан Агро-үлстүр эвилелинин даргазынын орадакчы Доржу Байкараевич Шожатты конференция соглаан.

(Бистик корр.)

УДАВАС ДООСТУР

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң «Чыраа-Бажы» кооперативинин малчыларында хой оолдашкыны доостурунук кырында келген.

Чижээ, дуржуугалыг малчылар Хрещ-оол Монгуш билие Саглы Ооржак оларын колында төртүр 351 хойун 300-тен ажык оолдашкан. Амгы үеде хураганар шупту медал. Малчыларын мурунла ам чик берге харым-салгалыг үс-часты эки эрттирип, хураганарын чага чедир медал дооруктары, Ынтыгашан сакманылар Шивит-кыс Ооржак, Раиса Монгуш олар кызыкмак ажалдап, бүгү кичээнгейин ажалте угландырганар.

Малчин колаанда электрик чырым, суг болгаш оон-даа өске чутула чүдүлдер бар. Часты медал эрттиреринин үнелинери ында тургустунган.

Көжөр-оол МОНГУШ.

ЧАСКА УТКУШТУР

Бо чылдың часык хову ажалдарында белеткек Барыш-Хемчик районун ажил-агыйларында шуудал турар.

«Шекпээр» совхозтун механизаторлары бо хүннерге чедир сепээр ужуруг дугуйлуг 10 тракторуну 5-ни доозуп турар. Дүрген-оол Бойдунук ууртканын септектиже эвезелу тракторга кижир 9 агрегаттарын ылып дооскан, сес андазынын дүртү ажалдарында белен.

Техника септегенинде каныкчы Владимир Монгуш, механизатор Владимир Дембел болгаш оон-даа өскер ажалдык шынарынче улуг кичээнгейин угул-дырып турар. Ажил-агыйнын баазаданда артын кезектер, четчелээр илээ-бүрү агрегаттар чедирешпей-даа турар болза, чаштырылга эгелээрине чедир бүгү чүдүлдерин белеткээр дээш шек-сепчилер бар арга-курдаларларын ажиллап турар.

Районун өске-даа ажил-агыйларында септеге улам-чылал турар.

(Бистик корр.)

Кыштың аагы—час

БАК-ЛА ЧҮВЕ ЫҢАЙ ТҮРЗҮН!

Частың айы шагда үнөн, ыччала-даа хар чытпышаан. Чоокку хүннерде хүн караа чылып, хар шыгып турда, улуг хат хадаан, хар хөртүктелген. Малчыларда байдал бердеп келген, ычтангаш партияны Кызыл райкому-нун бирги секретары Биче-оол Сулдуевич Шыраптын уйгузу келбестеги.

Дүүн Кара-Хаак малчыларын кезинде, бөгүн Баян-Колда келгеним бо. Хат кайда-даа хадаан, хар кайда-даа хөртүктүң-дир. Чамдык колаандарда байдал дыкка берге: үлүг-даа, чаш-даа малда харымча хой. Бүгү аргаларын ажиллап тур-гаш, чагыс-ла ай хире тут-туруп көрүңер — деп, Би-че-оол Сулдуевич моюндарын чывардан камгалып туттун-гаш, хоочун малчин, коммунист Александр Кара-оолга тайылбырлап тур. А мен ка-жаа азынче ыжыкталдыр турарымда-даа, соок хат ажалдадыр, хепти болгаш эт-кешти өттүр шаап тур.

Дал-дүш чедер берген, ыччала-даа хамык мал колаан-да хевээр, ажык кажаларда ситенгелди каан. Өске арга чок. Малчынын сакманынча-ры, уруг-дарымы база колаан-да. Маалдыр-не Севилбаа Бай-Караевна хураганар эмгекчилер тур.

Бо малчынар эрткен чылдың чус башка оонаштыр 822 хураганар дооруктурган, бо чылын база ол хирени алырында бүүрээр мен. Он хире хураган өлгөң-даа болза, төртүр хой ам-даа хой — деп, «Х Улуг хураал» совхоз-тун парток секретары Петр Оюнович Бады-Назын малчыларына чоргаарла-ды — Боттарында белеткек алгаш ситени-даа бар, өдөк база четчир-дир.

Десип-Өлөккө кызынскы, хойжу Холажык Аян-оолович Монгуш муңгарлап ор: — Хамык хой маалгаан, дүгү дүжүп калган, барааным көрү бешти берге: самдар-самдар чүдөлөр кылашта-жыл турар. Сес баш болду. А чаш хура-гал кырыл-ла тур. Мал эчилери хемчээр ап турар улус бо. Дүүн база чорду-лар. Калайым база арыл тур-рар. Бо кышты кыштадыр эмчилеп келди. Мында огулум келе кешин бар, хойну олар малдар ужурул улус, а байдалын көнүңү.

Хойну малчин күзүн улус алган болду. Сиген база барык чок. Бо бүгүн «Х Улуг хураал» совхозтун дирек-тору Кызыл-оол Кыргыс-оол Дүрбүлек суура-ла биске таалайлашаан, алды дооскар эмин экен алгаш, мал че-мин болуп тыптып турар, мин болгаш мал эчилеринте даада бергини чугаалаан чүв.

Көжэлж-Өлөккө коммунист Андрей Содунам чээрби анык кышты эрттирген. Ол үнени дүргүндө анда ка-жаалар-даа, бажынар-даа немешкелден. Малчынар сол-чуп турар кыштагалар индыг эвес-ле болгай. Черини бай-далын, агаар-бойдузун, озар-белчинин оон ээлери база эки билер апарган. Ыччала-даа күштүг хат, лон хөртүк моону оюп эрттээр база-ла чүв.

«Торгалыг» совхозтун са-быры болуп, Чаа-Суур үжөн ажыг чыл дүргүндө туруп келген. Бо арзында ол хө-жүвээр-даа, сурагыг ыры-шоорда азын батыккап шы-лааган. Харым эңиргей, каг-дынган салбыр бооп туруп келди. Ол дугайын чоокта чаа бир ажалдык «Шын» солуга хомудан бижээр-даа.

Ам демократия үенинде айтырымы кичээр шит, партияны чон боу билер апарганда, Чаа-Суурну са-

байдал берге.

— Бүрүдү хүн трактор хөртүктү хүндээр аштады. Ол-ла дүвө катап хөртүктөп катды. Уругларым даштыгаа ажалдаан, докун хүндээр-дир. Бичин болгаш-ла, ба-жыгга чынып ап турлар — деп, Кара-Уруг Бай-Кара-евна Содунам чугаалап ор.

Өг-бүлө эрткен чайын 22 тоина ситен белеткеп алгаш, оозу ам төңүп турар. Дүүн Кара-Тал (Терлиг-Хая дээр черивистин чогуу ады ол чүв-дир) кирип, мыла тө-рейл уластан ситен айтырып ап чоралан. Ам чере болу-ла шырбайган. Дээрле апарган үс-дир бо. Мурунку чылдарда чамдык малчынар-ын көрүңер чүгө хоорбаан сен деп айтырарга, суурлаң шөфчилер-даа келбес чүв-дир деп орып турар.

Бо колаанда ниятиник ма-лымдап харымча барык чок, чүгө боттарынын бир инээ алган болду. Дүвө үнүп, малды хайгаарып чораш, инектерин аде чытырып каар турган, а бо инээ немдик черге эскертимиз. Хой уруг-дарыгыл ууска каража болгаш чугаажык. А чаш хураганарын менди болуп турарында бичи чажыт бар ышак. Бо малчынар хура-ганарын хүнүнче ийи ка-тап шайладыр улус чүв-дир. Арта-ла сүтүг болгаш чиг-гилер шай-биле. Ынча хой шайы хайылдырар база амыр эвес. Оон ийи хой тайор база терек. Өг-бүленин кемжигишери хой болгаш-ла, шайлажып турар улус болду.

Дүүн автомагистин кел-ти. Шоколад-да, конфета-даа бар. А мен ууртканын бот-тарынд сактап көрүңер дээр чорутуларыма, чүгө чигир экилдир. Хураган-марымас хөжүк дээр бот-тары чигир чирестей бер-лир. Ажал, азырал турар малчыга уругтарынын кам-ны аажок. Дөрт харыг Көк безин кыдыг. Кээр-генин чүгү дээр — дээр, аа-тадан чок эдиле эил садым.

Кичиник амдыларды кичи-нин болуудан хамаларып дээрин райком секретары кирген өг бурзуңу чуга-лап турду. А мен ону өг бур-зуңуңду бүгү назымда көрүп келдим. Ынтыгашан ха-мык-ла чүвө четчир болгаш кижиз бүүрү тогул болуу деп күзээр мен. Ажыгыр, кызыкмак болгаш каныг улус чөре чоргаар. Ындыг улустун сагыш-сеткили бе-зин арыг болур. Чүгө дээр-ге олар чедимес эвес-тир.

Дүүн салгыткаа со-дукту чагы кадым, ам кээр-де кижээр болду — деп, Ка-ра-Уруг Бай-Караева өөрүп чугаалады. А мен, мелегелин, «Соодуку өртөз улгаткан, та-каш катап өскөн ыйнаан» деп бо мен де. А малчин дээр ботаным оларда, «Харым аа, хой ажы-тедиг улуска хергелзін чүвө тыылбайдыр бээрге, берге-ле чүв-дир ийин» деп кадым. Мааза тайылбырын херээ чок дээр-зин номчуку билер оор боор. Мынлыг байдалга муракчы хойжу Кызыл-оол Оюн сугга база таварыштым. Оон сак-мачы уругларын, Лена биле Нилээ салгыжынын дашты-кыга бугадыр хеп экекелбейн

турарын чаргылажырга, ба-за-ла өртөк улгатканын чу-гаалаан мен. А олар өртөк улгатканын тоовас болдулар. Ынтыгашан кым эки ажалда-рыл, оон эки каз, кырык тогул болур дээрзи моон алды-дир.

Кайы-даа аалда кыстарын хөйүн магалдадым. Чагыте мен-даа эвес, шуптувус чу-галажып чорувус. Кара-оолдар сес кыстыг, Содунам-нар алды кыстыг. Уругтуг Баян-Колга башкылап келгеш, ам парток секретарылай берген Петр Бады-Назын малчыларда мээч өөреник-чилерин эмгекж, нургула-йында кыстар, оолдар суур-да азы өскөр чоругалкан деп чугаалап ор. А кыстар аалындап өскөр чоруп шы-даар эвес. Ынтыгашан мал-чынар уругтарыга чигир айтырылганын бирээни өг-бүлө тууды болу берген. Шаада болза «Күз» кичи-ник күжүк көөр» деп чүвө бар. Туугул болгаш коопра-тив орнатылаан, кадыг-бир хемчег алырын райком секретары сумелде. Өг-бүлө туткан аныктарга бажык херексел тывары база бер-ге.

Директор бо ажил-агыйн күзүн, ситен-доозуп белеткээр хөдү эрте бергенде күзгө элден. Мен болаарымга, дүр-жугалыг болгаш шимчегир кижиз болгаш, харым-даа тынжыг, чогуур хемчегер-ин ап турар. Дүүн Барыш-Хемчиктен келген болду. А бөгүн машиналар мнаартан ситос болгаш өске-даа мал чен сөөртүп алырын-биле ден бажыда чоруккан. Ус-па-Хөлден хымыгыш-даа экилдир. Оозун оонактап, аны-бүрү холуксаалар-биле чедимди берип турар. Чо-гуу сула, чарба артым база бар, шупту куруг эвес. Час-кы хаттын ужуру эвес болза, эки болаурунга ичегеп болур. Экине берге үс бо. Ону-ла күзгөр эртин ала дээр бо-ла малчин бүрүзүн, хамык-тым мурунла совхозтун ууртукчуларын, амыратпайн турар. Райком секретары база катан-катан чагып, боттуг дуза чедирени сумелен ор-ду. Бак-ла чүвө ылай турзун!

Чооду КАРА-КУСКЕ. ЧУРУКТА: сакманы Ана Кара-оол. Ондар ОХЕМ-ЧИКТИН фотоз.

ОЛЧА-АЖЫК УНДУРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-нин Президенти олча-ажык ундуруунуң дугайында хойулу төлөвилениге өскерил-гелер киргизе чедир буга-дүрүлгөрдөн, катты-жыкшыкындан, органи-зациялардан болгаш хамаатылардан ундуруг-тыртырын түр чуруму-нун дугайында Чарлык-ты хулап алган. Буга-дүрүлгө чедиринин, органи-зацияларын болгаш хамаатыларын айда ап турар орулгаларын хемчээлин барымдаалап, олча-ажык ундуруун кай-йи хире тыртырын чур-умун ында тодараткан. Чижээ, айда 161-ден 1000 рубль чедир орулгаларын ап турар ажалчындар-да болгаш албан-хаак-чылардан оларын ап турар ажил төлөвиринин азы шаланын 160 рубльден ажып турар тү-нүгө олча-ажык унду-руун 13 хууга оңарын ында көргөн.

Чарлык 1991 чылдын апрель 1-ден эгелеп күш-түг болур.

(СЭТА).

Үүрмектеп садар өртөктерин хары угда бедээни-биле холбаштыр шыгжамыр акша үнелин куудулаанындан чоңуң карылгазын дуглаар дугайында

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИК РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИН ПРЕЗИДЕНТИНИН ЧАРЛЫЫ

Үүрмектеп садар өртөк-терин хары угда бедээни-биле холбаштыр шыгжамыр акша үнелин куудулаанын-дан чоңуң карылгазын дуглаар дугайында доктаады-рым болза:

1. ССРЭ-нин Курбанкы-зында шыгжамырларда бол-гаш ССРЭ-нин Ажаалда бан-кызында надалаттырган, а ол ышпаш ССРЭ-нин Ажаалда банкынын сер-тификаттарында, ССРЭ-нин Курбанкы назаичествозунуң хулаалелеринде болгаш 1982 чылдың куррунун ойнаашынын иштиңи чөли-зиниң облигацияларында чоңуң акша-хөргөйлери-нин бир удаа өде санаашкы-нын кылдыр дугайында ССРЭ-нин Министрлер ка-бинелинин болгаш ССРЭ-нин Курбанкызынын сана-лын хулаап алыр. Шыгжа-мырларын чоңуң ажалла-рынын тодаргай кол ула-нышкынынын болгаш ба-дарларынын база ачы-дуза чедирлешкенин камдык че-дирлешкенин өртөктеринин биримдаала-рышпаш, шыгжамырларын хемчээлин арткан шыгжа-мырларга болгаш үнелиг саазынынын айттырган өртөгүн чагыс удаа 40 хуу немээр.

2. 1991 чылдың март 1-де арткан шыгжамырлар-нын бугу хевирлерин аайы-биле карылга дуглаар төлөвирлерин ССРЭ-нин Курбанкызынын болгаш

ССРЭ-нин Ажаалда банкы-зынын тодаргайлаан чур-умуң азууга тыпсыр. Арткан шыгжамырлар кар-ылга дуглаар түнүгө чедир көвүдээр болгаш ол түнүгү 1991 чылдың июль 1-нин сөөлүнде ажаллаар эргелиг. Шыгжамырларын өде санал көргөнін 200 рубльден ажал болган түнүгү ол акша-нын шыгжакчылары үш чыл өртөгөндө ажаллаар эргелиг кылдыр тускай агар саннар-же кирир. Тускай агар сан-нарда акша-хөргөйлөр та-лазы-биле орулганын чылда 7 хуу хемчээлдиг күштүг ставка бугаар төлээр.

3. Тускай агар саннарже кириген акша-хөргөйлери удуг өртөгүн бараанарын база чуртталга бажынарын садып алырынга хамааты-лар ажаллаар кылдыр чам-дык таварылгаларда үш чыл хуусаа четпээде ажал бо-ду-биле үнүлүп бээринин чурумун ССРЭ-нин Курбан-кызы болгаш ССРЭ-нин Ажаалда банкызы тодаргай-лаар.

4. ССРЭ-нин Ажаалда банкызынын сертификатта-рын болгаш ССРЭ-нин Ку-руне назаичествозунуң ху-лаалелерин бугаар 1991 чылдың март 1-ге чедир ал-дынган ол чүдүлдер талазы-биле хамаатыларга карыл-

Совет Социалистик Республикалар Эвилелинин Президенти М. ГОРБАЧЕВ. Москва, Кремль. 1991 чылдың март 22.

Шактыларнын ажал соксадышынын дугайында ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Хөмүр-лаш тывыжыг чедирине байдалы ССРЭ-нин Дээди Совети чугаала-жык көргөш, шактылар кол-лективтеринде болгаш ния-ти-биле социал-экономика-тык байдалыг бажыны-биле холбаштыр сетил дүвү-рөшкенин келерлеп тур-гаш, ажалдыг ажалдыг социалык хиреги кызын-улаан хамалдырынга, бугу совет кижилерин, оон ийи-тинде шактыларнын ам-дырал байдалыг баксыра-дылыгга чедирип турар.

Экономикагый айтырыларын шактыларнын кызыкшы-кын хевирлгип политикагый шактыг негелдер-биле со-дурунга ССРЭ-нин Дээди Совети шуут чөпчөзөшпес болгаш чурттуг амыралы-нын амгы ларын үс-чада-зында айтырыгын ыччаар көөр чорук чогуу-ла хаап-тыр урукжартка чедир алаар деп санал тур.

Шактыларда бар берге-лерин болгаш айтырыларын билеп, кризисте уштуу-уңеринин чогуучалыг арга-ларын дилеп тывары эргекж чутула дээрин барымдаа-ла-рышпаш, ССРЭ-нин Дээди Советинин доктаадыры болза:

1. Тургустунуп келген эконо-миктиг болгаш социал ай-тырыларын шактыларын-ге политикагый шактыг негелдеринин аргазын ажал-лаар таварыш болгаш келерлеп ажалдыг деп са-лаар. Чуртка нарын амгы үс-чадаа ажал соксадышыны-рында бурун ойнааларын, тургустунуп келген айтыр-ларын чүгө Конституция, хойуу аргазы-биле шакты-ларын шакты болгаш күш-ажыкты бүгү коллективтерге сумелээр.

2. ССРЭ-нин Советинин комитеттерине болгаш ко-миссияларыга дагыры бол-за: рынок харылааларын тур-гузар дугайында кол хойуу-ларын байдалында хама-атыларын социал камгалды-кандыр хойууларын ажал-лап кылдыры ССРЭ-нин Дээди Советинин бешки сес-сийанын дугурунда доозар; хойуу-дугурун боттады-рар механизмдин дөштин бедиринче уланган санал-лаарын амгы күштүг хойуу-дугурун өскөртүп со-рула-биле кирир.

3. ССРЭ-нин Дээди Со-ветинин доктаадыры болза: турары кончут берге. Ол ду-гайын мен чазак денеленге болгаш Президент-биле болган сөөлүг ужуражышында-ла сөмгөлдөп турган мен. Бист-тик талавтаан болдулар-ла бүгү чүвени кылмып тур бис.

Амгы үеде тургустунуп кел-ген кризистиг байдал кончут дүргөн бо айтырыгын шак-тыларын келерлеп Силерни кыр-жарыгын негеп келген, чүгө дээрге Кузбасса ажал сок-садышынын түнүг-даа мурун-да Россиянын экономика-зынга багай салдыры чеди-рип турар болгай. Моон-биле холбаштыр Силерни хөдө-лишкенин логиказы менээ билдире-тир. Бир эвес Силерни республиканын Президентизиге солгупур болза, Силер багай денелен эвес, а шуут куруг денелен ажалдап эгелээр ужурга таваржы силер. Бо чорук-тук урукжартканы кыска үеде Силер-даа, өске-даа кижиз

эдил ап шыдаас. Ынтыгаш ол чорук бистик кыжылар-ын ажал соксадышыг эрге-ажыктарыга база катан сол-гугу таварыштырар. А кижиз-лерин каныг ычгалыг хөдө-ли бээрин баш удуз чугаала-ры берге. Кижилер дүргө халаашкын кыдырын негээр, бо уазада Силерни халаашкын негеп бээр.

Облосоветтин даргазы тур-густунуп келген байдалда уштуу-ла алырын эргел-дир. Б. Н. Ельцинге сөмгө-лөз «Бирги эгелде ажал сок-сатканырга кыжыгын кыл-дыр Силерден дилемди. Дет-кимче кылып турары дээр оларга өөрүп четтиргенин илереткеш, хөмүр-лаш тывы, кыж болгаш чүдүлүр чор-уларын эгелээрин олардан дилеп көрүңер. Ол чорук чуртка-даа, Силер-даа дузалаар. Чуртка — хоолу-пазшынын доктаадыр, Си-лерин ат-алдарынын бы-жыглар».

РФСР-нин улау депутат-тарынын 60 кыжырын чу-гаалжып көргөш, ССРЭ-нин Президентизин найсылаага кой-ниятинын чогуур корум-чурумуа тургузуп, таймин, чагай чорукту хантырар, ба-ла улус депутаттарынын кы-зыкшынын кылдыр кадыг-тын талазы-биле, чогуур чедирлерин алырын ССРЭ-нин Министрлер кабинетинге насаан болган ол талазы-биле аяда бүрүн чөргөдери берген.

(СЭТА).

«ЭРТИНЕЛИГ»—ЧАА СОВХОЗ

«Торгалыг» совхозтун са-быры болуп, Чаа-Суур үжөн ажыг чыл дүргүндө туруп келген. Бо арзында ол хө-жүвээр-даа, сурагыг ыры-шоорда азын батыккап шы-лааган. Харым эңиргей, каг-дынган салбыр бооп туруп келди. Ол дугайын чоокта чаа бир ажалдык «Шын» солуга хомудан бижээр-даа.

Ам демократия үенинде айтырымы кичээр шит, партияны чон боу билер апарганда, Чаа-Суурну са-

мын турган Далай-оол Кыр-госович Далай-оолду бир үн-биле бажылап алгаштар. Ажил-агыйнын адынын таа-зы-биле конкурс чарлаан тур-ган. Чаа-Суурда хоочун са-дыгжы Нуурж Күдөр-оолдун савады-биле «Эртинелиг» деп алаан. Буга-даа бир чаа ажил-агый немешкен. Ону Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели бажылап бээрли манал турар бис.

Байыр-оол ДОРЖУ. Малчын.

Культура ажалдакчыларына хундулуг аттарын тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Тыва устывыш уран чүдүл саймаларында ачы-хавыады дээр «Тыва АССР-нин алдарлыг чүрүк-чүзү» хундулуг атты тып-сыр болза:

Саал Көгү Министевин—ССРЭ-нин Чуртталга эвилелинин некутуну, даш чо-пуктузу.

Театр уран чүдүлгө ачы-хавыады дээр «Тыва АССР-нин алдарлыг арти-сти» хундулуг атты тыпсы-ры болза:

Тыва АССР-нин Дээди Советинин Даргазы Ч.Д. ОНДАР. Кызыл хоорай. 1991 чылдың март 7.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯ БОЛГАШ ЧӨВҮЛЭЛ

деңгиздин чөвүлөтүндө ачылы-
ша кырылгызын багый
авес дел демделген, соң
аылында ында ККМ-ин
аылында чамдык асы арга-
дурулга бар. Ычынган
ол чөвүлөдүк дурукпазы
коллективдик партия
органдагы чыгыш чыгыш
дедирин шөгүтүрүз. Чам-
дык күш ачылыш коллек-
тивтерин удурутканын
чөвүлө херек чөкүл сапал
турарын борага буруу шап-
кал. Күш ачылыш коллек-
тивтер чөвүлөдөдө ачылы-
чорудулазын ачылыш,
чыгарты даш мөдө
чыгыштын органиациялары
чөгүр ачылыш чөвүлөдүн
бюрократ хулуш алган док-
таалында айткан.

Улуу баштыгыч болгаш башкы В. И. Ленинни төртүттүгүн хуундун бээр 121 чылын демдегеп өрттиреринге хамаарышкан беттерге аялдарын чорудура билир аялдарын ачуулаашкан. Баштыгычын аял чорудуугазын, амыдыралын дугайына бекседар, лекциялар чоруурынга дузаламыч кылдыр методиктик материалы бекеттизирин, өөрдегиле черлеринге, школарга, библиотекаларга номнаа делегелерин орноттаарын, лэзди, ортуам өөрдегиле черлеринге, аялдарын ачуулаашкы коллективтерге В. И. Ленинни дугайына тайгалыр аялдын кызыры, биле идеология активчи чорударын көргөн.

Партия хооркомунун бю-
розу өске даа чамдык ай-
тырыгларны чугаалашкан.

ИВИЖИ.ДЕРГЕ

лаға бараанның садып тұрады. Охемчик: ОПДАРНЫҢ фотозу.

Совет болгаш оон

Чоғум амгы үеде Советтерде байдал кандыгыл? Олар боттары ээлер бис деп санай берген бе? Экономиканың рынок харылзааларына че шилчилгезинин үезинде Советтерниң ажыл-чорудулгазының угунышыкыны кандыг янзылыгыл?

бедиз. Бир кезек уеле, кайкан Кызыл-Дат салбыр турда оон чолунун көкөр чоруну аякка унут турган. Дөүч мында, даязды бийик лези кийилер беши аякка агыл дилеп, аксе суурларже көкөр ужулга-даа тавар-ныг чорук, чогадыкчы болган эгелекчи чүүлдерге астыкче, боттун куулуң бузгелт кийилерин шуут өскертптер боор чүе-дир, шуут таныттырмай бээр. Кипиригиле амырдуу амыл-шыкка даа сонургалы бедир.

Чон биле депутаттар

ЕР ЧОК

Советтерге». Шак мындай ой чыдарын дугузунда дабуулуг ужурутказын Мырнын ажил-чоруулаагынны

жыл турду. Черле мычаш амыдырал-чуртталганын байдалы мызагадан каэрге, бо-даа кизи чуртум-на дээш «ежеге дээр шыдамын олуп кээр деп аш. Чурттаа-нын куэсиине, бар-ле мин-пирин хүдээл апыр апар сен.

Сууриун амыдыралынын эки талаже хөгжүп бар чы-дарына чаагай салдары көлзө Совет, оон депутата-ны база киириштирген деп сапат чоруу миң. Ол кө-редиг эвес. Чунуң-аа му-рунда Советтин структура-нын чаа өзү-биле эде тур-гусканы, депутатар, орту-

аарында харылааны гай деп чугаалан болб. Согуучулар боттарын депутаттарына 15 чагыч-20 дилгени ийирген. Кү-диг илгич чагыг, диги-перил? Көдүңүдүңүң экономикаын айтырылаа, эхонимиктин чүдүр-де. Оларнын хой неэин бо ү-чүсүстүнгөн чүве.

жана келген бис, 1225 кичи чуртуп та-
дар, 307 өрөгө бар. Бо наш
чылар дургусунда чөгүт
уушканын ууш дээр
деш башка, салым чо-
мөгү.дир даш оон көкүл
чөгүтүн кичилер чөгүт. А
бар бир кол чөгүтүн
нун бүгү-л ачкылдан ы-
даар чуртукчалыры ачыл-
дуна ачкылдан шынардың
бездан, совсөстүн дирек-
циялы-бис, Советтин ара-
чында хамырчы ууш дээр
өргөлг, хундукежигилг
апараны улут рольду ой-
нааны чутаагон. Оон аныг-
ды депшата болуу баш-
улу ачыл керектерин бү-
дүрт турарлар.

«Советтерин» байла-
мандыгы? деп айтырып
бол-л, улус сөгиле бер-
баш. Кичилерин согу-
галы чөлө чоп, ана хари-
берейн барып болбас. Та-
нанын сөгиле соттар бер-
баш. Соттарынын хамыр-
висте бүрүн-биле ээ бол-
ду.

шыйнап-ла, бүгү эрге-ча-
зугаруу оңу быгыт-лаар дээш
ныи келгенни эш билир бис.
айтырмаларга харыяларын
радынга дааныш алгаш, бээ-
сартык маанай киби дег
олуруп-ла турар» деп, ул-
дыг берген наалыгы кыыла.
Чамлык чердерде каныг-
дыны, акмык, аугаалар-
га, ажит токтарын сагы
агылаан турар кижилер
ниинге барын дөтөнөйер дей
берген-ле болгай. А бо со-
хотта мындай эрес, харын,
лаа аныгын күш чедип-
ле турар. Түзүткүлэр че-
рек? Херек. Магышнар хе-
рек? База-ла херек.

Амгы үеде «Кызыл-Даг» советтэ байдэл өсөрөгнелер. Бир шагда кедизин чок деп санаатгырган суур чурттагач чонуну караанга көсүдү-бизе хожгун, мында мында чаа-чаа туудулар чатыс соонда үнгөн мооголур деп, көсүтүп келтидиле. Чонуну амдыгаламын демеши база

Улусе депутаттарынын Кызыл-Даг келдэ Союздун динин девишкээрде байдалды оон дарагыз Ю. Ш. Сатчан кончут эки билгир. Уш девишкээрин чурттагачларынын ажалы-кынын айтыргыларынын дутайдыга Юрий Шыдыраа, өвүнч мунчаар чутгаалар.

— Бот-тускайлы бол-ган бот бапшарламышкын

Ахнын-онле чутгааларга, бистин каравышка-ла даа уш нагын чонун айындап чонуну калаларга тыгыл турлар. Бапшарга бадым-нары бир чамдык терлерге частыргылар-даа болза, олар бузуг-ла чонуну шилл алган кижилери, оларын эрге-ажактарын төлза-ткон бузуктатгырер кижилер болуп турар.

Бисте күш жок деп бот-санаг сндалары-бизе бир-дугаарында бистеге кал-гир. Бузугур деп чүвеле-Оон динин алкан болган мыста, кайын салыр ий-бис. Харын-даа мындыг өл-лук чутууду улам бисжыл-ны-быле ажыдалар апа-бис.

Юрий Шыдыраасичини остери кончут шын. Советтер амгы үеде чонуну

2-ги арын, 1991 ч. март 26.

1989 чылда Монгуш-Тайгаге аш-оорум-биле чадаг-тергелиг аян-чорук чоралымын бижээни болтай мен. Ону «Шынык» номчукулары сактыр боор.

Чайнык чыгыт салгынары сактып, чамыстык чыдаг-тергелиг аян-чорук чоралымын бижээни болтай мен. Ону «Шынык» номчукулары сактыр боор.

Аян-чорук кылдырык уруг дузаны комсомол обкому база аныктарын туртталга комплексин (АЧК) чедирген.

Узун орукте айтанып-тымыс. Кижик саны — он. Хөгзүг, демниги-биле Кызыл хоорайга июнь 28-те үнүтүс. Чадаанага чедир ийи хун дугузууда чакса чактырып, каттырар харык чок, сугга дүшкен күскелер дег четиивис.

Август 2-де Хандагайты-да кызылгарын эркен, бисти уткун келген аймак-ты рессомол ажилдакчы-ны Ганболд-биле кады улаштыр. МАР-нын дегем хогулары-биле халтымыс. Боршоо хемини эринде Наран деп черде 25-30 өг-лерден тургустунган брига-да чамыга майгынааымыс тип алдымыс.

Чамысты хой кадарчы-ны Засыхар бисти чадады. Огуң ээзери-биле шайлап ора көөргө, моолгарын сугу хевир, куртат чорук-ту тываларга дөмей улаш болду. Бичалза-да бисти эдиртип чорук огулдурук-чу Ганболд чокка олар-биле чугаалажып шыдаас турган бис.

Дыт билбей-биле даш-тыкы куртта деп чүвени кижик билип каар чорду. Көккө аныктар кө-үлөп келген. Олар-биле

чугаалажыры белен болду. Кезектери салаа бакынга имнежи, багай-согай орус-таарлар, тывалар, бис хи-ре малчы анык оол Тыва-ны дугуйында сонургал айттырып салды.

Эртенде Сатил сумонга биске чадаг-тергелиг беш моол солдар каттыштылар. Оларнын бирээни—Бадамсү-реннин ада-незинин чайлаан-че 16 кижик аян-чорувусту уламчыладымыс.

Бедик даглар аразында көк-поган Утук-Нуур дээр хөлдүн чамында ак өгөр арт кырында көстүп келди. Хем чамыкче бадым келеш, ол черден Хархира деп дагырып кылаар ан баштары аяс хунде шыг-гы, соок апарган турарын көрдүс.

Планымыс өзүгээр хогте эштип, бөмбүктөп, шыды-раалар, тергелер септеп, моол эштеринс-биле улам чокушудыр таныжып, дыштанып хундүзүс.

Убса-Нур аймактын Са-гил, Дүрген, Тарналан, Хар-хира сумоннарын таварып эртивис.

Колдунда аалдар чамы-га майгы тип, сумонар төвөгө эчидик-буудаларга (аалчылар бакынары) хо-ну чорувус. Моол улус-тук хундүзүс чамыга аар-ты.

Моолга 9 хонуктук сөө-гү ийизин аймактын төү Улаан-Гом хоорайга эртивис. Хоорайнын адын огулдуларга, Кызыл-Даг дээнин ылап-ла айтп, ча-нында төсө дүрүлүг кызыл хаалгы уруг өвөс даг тур. Ол дагыны артында мун ажык өгөр дистиңил алган турар чорду. Ындык көвей өгөрдөн тургустунган ак хоорайнын чарамыс ма-гадлор чорук тургустуу ка-а. Аймактын төвүсү-биле та-ныжып, музейге бакыты-мыс. Директору бисти ук-тул, орус дылга чугаала-шты. Оон соонда билдим. Ол 50 хар четкен ак баштык, ак салдык кижик көүгүс чаа алынгынчы чымдадан эеп келген болду.

Сонургал, аш-чөм, идик-хеп, херекселдер са-дыгарын дугураа кезиди-вис. Конфета аймаа анык-бүрү, халта, чигир аймаа делгирлер дугай берген, суг аймаандан ылаан алы-чөмүн кандымыс-да бар.

Кызылга көрбөс, тылпас херексел, эр улустун са-пыктары, кышкы, чакмы, чайгы дээш дизи каан ту-рар.

Аалчылар бакымысга «Ак-Хем» деп ансамблдин артистери-биле ужурашкан бис. Олар Бай-Улгун айма-кта куртат турар моол тывалары, «Шыл», «Тыва-нын аймактары» деп солун-нарын чагыдып номчуту-рар болду.

Кап хонуктар иштинде чораш, каракка өөренип калган ышталып турар за-вод, фабрика хевирлиг, ча-гыс-даа бүүдүлгө черле-рин болган андазын-биле чардырган шөлдер көрбөди. Мал-маганы шыырак, кадык болган дүгү бодунун оңу-биле көстүп чорукту дээрде, моол малчынар ка-жаа кылбаанын деп түс-түн эштерин эсептеп чуга-лаштылар.

Август 10-да кызылгарын дедир эртивис. Кызылче 5 хун иштинде Хандагайты—Торгалы—О. Шынаа—Самагалдай—Шуурмак—Бүрен-Бай-Хаак—Сарыг-Сеп—Кызыл деп маршрут-

биле эеп келди. Аян-чорук эгелен «Азия төвү» деп тураскаал ча-нынга база катан чыскаа-лып, чурукка тырттырып, узун маршрут төнгөн бол-ган. Мелд-чагаан эеп кел-генин дээш бот-боттары-мыска байыр чедирип, ба-йырлаштымыс.

Тергемде сөтчик 19 хонук дугузуу-да эркен оруктун 1200 ки-лометр узунун көргүстү. Кургат агаарлык ховулар-ыг Моолдун соонда төрөн чарыктын шөлдерин, тай-галарын, хемини кешкен оруктар-биле чорукту сог-леп, хамас кайгамчык ча-рамкын.

Во чамык моол эштер-ини тергелиг аян-чорукте чаалам бис. Оларны Тыва-ны иштинге чоруктук мыл-ды маршрут-биле эдиртип деп бодат тур бис. Ханда-гайты—Чадаана—Сүт-Хал—Шагаан-Арыг—Бай-Хаак—Чагыт—Балгазын—Бүрен-Бай-Хаак—Сарыг-Сеп—Кызыл. Кында чадаг-терге бол-ган күзө бар болду. Бис-терини бис кады белетке-нири кыйгыдымыс.

Эдуард СОДУНАМ, ЧУРУКТАРДА: өгөрдөн тургустунган «хоорай»; Вячеслав СЕВЕК—КПН-ин Кызылда салбырын студ-дентин; Роман СУВАК—ол-ла салбырын студентин, терге дугуун септеп олур.

МАРТ 26 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен», 9.00 «Чу-гула репортаж», 9.15 Уруг-лар шагы, 10.15 Барымда-лыг фильм, 10.40 Дм. Бер-ди, «Фальстаф», Шин. 12.00 Медээлер, 12.15—13.40 «Фальстаф» операнын узан-чызы, 15.00 «Чугула ре-портаж», 15.15 «Михайло Ломоносов», Уран-чечен фильм, 2-ги фильм, 2-ги се-риясы, 16.25 Хөгжүм арти-сти, С. Рахманшова, Кон-церт, 17.10 Енисейск хоо-ри дугуйында телефильм, 17.45 Уругларын хөгжүм плуу, 18.30 Медээлер, 18.45 Озал-ондак чок шим.

МАРТ 26 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Эртен», 9.00 «Чу-гула репортаж», 9.15 Уруг-лар шагы, 10.15 Барымда-лыг фильм, 10.40 Дм. Бер-ди, «Фальстаф», Шин. 12.00 Медээлер, 12.15—13.40 «Фальстаф» операнын узан-чызы, 15.00 «Чугула ре-портаж», 15.15 «Михайло Ломоносов», Уран-чечен фильм, 2-ги фильм, 2-ги се-риясы, 16.25 Хөгжүм арти-сти, С. Рахманшова, Кон-церт, 17.10 Енисейск хоо-ри дугуйында телефильм, 17.45 Уругларын хөгжүм плуу, 18.30 Медээлер, 18.45 Озал-ондак чок шим.

КЫЗЫЛДАН 18.10 «Ретро», 19.05 «Азия төвү», 19.50 Медээ-лер.

МОСКВАДАН 19.55 «Тамчытыг» уду-лар, «Шашты», 20.10 Хаак маргылдазы, Европа кубо-гары, 20.40 «Хөгжүм ки-челери», 21.00 «Өскөниң ал-дымы», Уран-чечен филь-ми, 1-ги сериясы (Франция), 21.00 «Уе», 21.45 «В биле Д» программа көргүзүп тур, 22.30—23.45 «Телеконт».

НИПИГ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 8.00 Эртенги гимнастика, 8.15 Мультфильм, 8.45 Француз дыл, 1-ги чылм, 9.15 Барымдаалыг филь-нер, 9.45 Француз дыл, 2-ги чылм, 10.15—10.50 «Дортку ача», Уран-чечен фильм, 17.05 «Шашыно», Уран-чечен телефильм, 1-ги сериясы.

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 18.10 Ритминг гимнасти-ка, 18.40 «Утпас херек», 19.15 РСФСР хоорайларынын телестудия-лары, «Мистер Урал-90», 19.55—20.10 «Тамчытыг» удулар, чаштары.

КИНО

МАРТ 26-ДА

«НАВЫРАЛ»: Детам «Экспедиция» (Румыния) 11.00, «Рыбалка» (Яма-ла), 9.00, 12.30, 16.20, «Игла» (Казахфильм) 14.30, «Пол северный сияние» (СССР-Япония, 2 серия) 18.30 Видеока: «Два брата по дороге в ад», 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Клад на дне озера», 12.00, «Женщи-на дня», 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 (узатпа) шактарда.

«ВОСТОК»: «Дрэн», 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 (узатпа) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Оцене-ние» (2 сериялыг, Индия) 16.00, 18.40 шактарда.

Куруениң «Хундүлдин Демдээ» ордениг В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шин театры.

РСФСР-нин түрк дылдыг театрларынын деви-кээр фестивалыга уткуштур хөгжүм-шин театры, амы болган «Күзөл» театр-студиянык шалерин ишлеп алырын көрдүзүлгө.

1991 чылдын апрель 3-тен 7-ге чедир РЕПЕРТУАРЫ

Апрель 3-те, К. Сапым-оол «ЫГЛААР ДУРУГ», Эгелзери 19 шакта. Апрель 4-те, Ч. Ондар «ХАННЫГ ИСТЕР», Эгелзери 19 шакта. Апрель 5-те, Д. Кинсито «ДУРУАА ЧУГЛЕРИ», Эгелзери 12 шакта. В. Серен-оол «ЭНЕСАН-МЕРГЕН», Эгелзери 19 шакта.

Апрель 6-да, Б. Эрды-нев, Р. Бадмаев «ДАМДЫН ЛАМА», Эгелзери 19 шакта. Апрель 7-де, М. Кожалей, «УШ ЭРТЕМНИГ ООЛ», Эгелзери 12 шакта. К. Сапым-оол «ЫГЛААР-ДУРУГ», Эгелзери 19 шакта.

ЧАЗАЛГА 1991 чылдын март 15-те үнген «Шын» солунун уш-ку арында «1990 чылда мал ажылынын мураккыла-ры» деп дамыда XII таблицада чыгычылар ара-

зында «Ак-Турук» совхоз-тан малчынын адын рес-публиканың Агроулетпур аялынын киргенин доку-ментинде Достан Д. Н. кылдыр шын аяс бикиттин-генин аде Даспан Д. Н. деп номчуур.

СПОРТ

КОМПОЗИЦИЯ ДЕП ЧҮЛ?

«Шыдыраа композиция-зы — удуг чогаал». Шында-ла, ол эге көштер болган бодалгалар тургузарынык чогаалды. Ол — уран чүлү, чогаалдык чорук. Ол угаан сайыралыгы кол черин ээлеп турар. Ки-зи төрөлгөндө културтуг сайыралыгы шыды-раа композицияны төөгүдөн бээр удуг ролду ойноп келген.

Бичалза-да ол кижиден уран талантыдан аңгыда, ажылтыр чорук биле техник-тир белеткедиг негээр. Тех-никтиг белеткедиги кошка болганын композиция тала-зы биле болуп эркен шыды-раага республика маргыл-даалары көргүзүп турар. Техниктиг билигнин кош-ка-биле чамык авторлар шоодут чер албас.

Композиция тургузар та-лазы-биле Сарыг Септен Кара-оол Натпий-оол боду-нин ийи бодалгазын декабрь айда маргылдаага кирген. Моон алгаш көөргө, К. На-тпий-оол эгелен чоруктук аяс, а композиция тургу-зарына идеялиг киржи-нин чоруктук кижилерин бирээни. Ынчангаш оон тур-гузган бодалгазын (диа-грамманы № 1) парлаан. Ол оңу мынчаар болаан. 1. ф3f1 е2, 2. е4х3 (удук). Бодалганы ийи вариант-биле бодат тургускан. Бо-далганын кол идеясы мер-зени чиксе салып берип-тери болур. Бичалза-да ол сугула бодалга өвөс. Чамык бодалгаларда ча-гыс бодашкындан улап ол болур-ла ыйнаан. Натпий-оолдун бо бодалгазында бирги көштү үш анык көй-сө, ийи айттып турар. Автор баштайгы көштерин мын-чаар көкөрүн айттыкан.

1. фб5 азы 1с:е4, дараа-зында ийи дугаар көште кара нойн матка олур-ар. Ындыг бодалгаларны ийиги чергенин кылдыр са-наар. Ынчангаш ам-даа че-дир бодалга херек. Канды-да бодалгаларга албан ай-тала көштү кылдыр укур-лут. Натпий-оолдун бо тур-гускан бодалгазында чет-пестер база бар. Ол бодал-ганы ам-даа чогаалдыкчы суу-биле ажилдап кылдыр херек.

№ 2 диаграммда бодал-гарык болган оолдарынык саны биргизинден эвээш. Бодалгар идеялиг хал-дашында туруп турар. Бодалгага «мече көштерин» база кылдыр болур. Бо бо-далга кижини бодалдар, мо-нуу болаарыга элээн бергелээр. 1. фb1? б4, 1. С: кара оолдар ойнал эгелээр. Моон мурунда олар чангыс черге турган болтай. Ийи дугаар бодалганы К. На-тпий-оол чогаалдыкчы суу-биле тургускан. Тыванын шыдыраа композициянын чемпионында ол шыырак номкомпозитор кылдыр көзүл-гөн.

Шыдыраа идеязын та-лазы-биле бодалгар Натпий-оолда бар. Оон идеяларын өскө-даа шыдыраа компо-зитторлары акыгалап болур. Ындыг идеяларны акыг-лап келгенини соонда шы-дыраачы кижик боду өскө бодалганы тургузуп ап бо-лур. Оон чикээни. № 3 диаграмманы көрөзүлгө. Аяа немелде варианты-ларны чогадып тургускан. 1. ф3f1 аныгдыг! 2. ф:е4 удул. Кол вариантыны бо-роо: 1... е2, 2. К:f3 удук. Бо таварылда 15-те төсө удул ролду ойнаан. Бо бо-

Шыдыраага бодал херек

далга Натпий-оолдун бодал-галарында чараш.

№ 1 болган № 2 диа-граммаларга бодалга, такти-ка болган бодалгарынык та-лазы-биле нарын болуп ту-рар. Ам көрөзүлгө: 1... К:f3 фс3х (удук). 1... К:f6 2. С:б6х (удук). Бо бодал-га бир болган ийи дугаар диаграммда бодалгалар-га домелдөөгө шыда-ар эки. Бо бодалганы 1957 чылда «Тувинская правда» солунуну конкурсууга эки болганы дээш тусый ша-налды тывыскаан. А 1958 чылда «Шахматы в СССР» деп журналга парлаан. Аяа шыдыраа талазы-биле тыма композитору мактап бижээ. Ушкү диаграммда бодалганы Мартынян Хо-валыгович Мешин-оол тур-гускан. Чоорби ажык чыл болган соонда ол бодал-ганы «Тувинская правда» солунун олимпиадазынга кирген.

Ынчангаш бодалга тургу-зар болган оңу бодат тыва-рынга анык шыдыраачы-ларын киригин турары өөрүнчүг. Шыдыраага хар-назы барымдаа өвөс. Канды-даа кижик ойнал болур. Оон бир тодаргай чикээни 40 харлыг турган Совет Эвилелинин чемпиону бол-ган билдирер шыдыраа композитору А. Гуляевти хамаарыштырып болур. 70 харлыг турган база катан чемпионына, Шыдыраага композиция тургузар тала-зы-биле делегей чергелиг гроссмейстер атты 80 хар-лыг тургаш алган. Ынча-гаш аныктарын шыдыраа композициянын тургузуп оордирин күзөңгөн.

Павел АРТАМОНОВ, Дүрген суур.

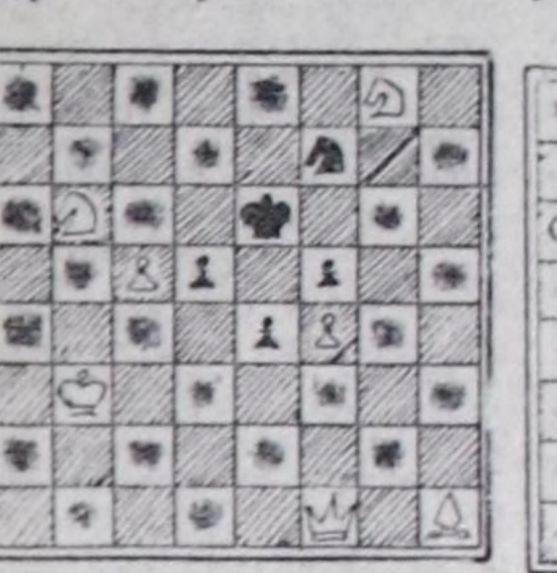

Диаграмма № 1.

Диаграмма № 2.

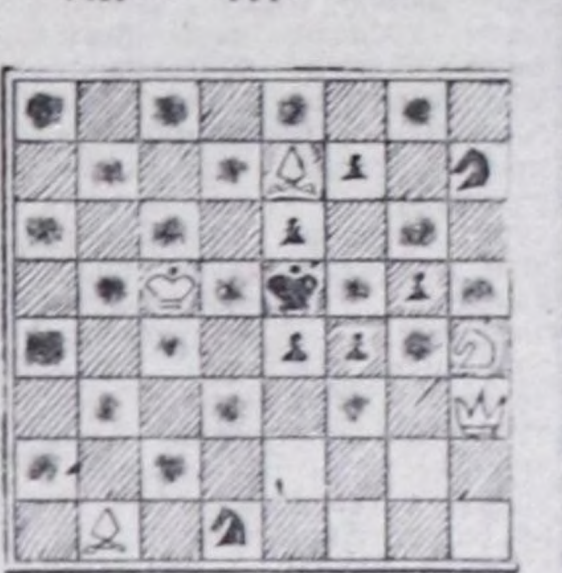

Диаграмма № 3.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Редатор В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: редактор — 43.34 • ора-лачылары — 3.33.91, 3.34.17 • пошеник — 3.34.26 • харыскалалы секретарь — 3.34.99 • ораакчылары — 3.45.93 Киригетер • партий-но-организасты болган идеология — 3.36.82 3.36.25 • Советтер аймакыны 3.31.09 3.31.23 • улетпур — 3.34.19, 3.36.73 • колдө ажиллагыи

СПОРТ

КУБОК ДЭЭШ

Бай-Дагын чурттакчы-лары чангыс чер-чуртууга тураскаалган Иргит Ша-дыраап аттыг кубоктуг бешки чылын спортчу бай-далга демделгелерин. Чыл-дан чылче бо кубок дээш демисекир спортчуларын саны көвүдөп бар чыдар.

Бо улаада Монгуш-Тайга, Овур, Кызыл, Тес-Хем ра-йоннардан куш-культурун-лар келтирген Спорттук үш хевиринге кубок дээш база тыма хурешке күжүн ше-нешкенер.

Волейболга бирги черин Нарын суурунун оолдары, Ийитизин Бай-Даг, а ушкү-зүн Эрзин суурунун коман-дары алган. Херэжөөн улус-тан бирги черин Кызылдын автооорук техникумунд командасы алып боор деп ко-рукчулар идеялеп турган. «Идегөөн дагда дилги чок» дээни ышанш, ол команда бешки черде болган. Бирги-зин Эрзин суурунун, ийиги, ушкүзүн Нарын, Мөрен суур-ларын ыстары алганнар.

Хаак, Спорттук бо хевир Бай-Дагда эки-не негептерей. Ынчалза-даа база-ла Кызыл-дын Демир Ооржак, Шол-бан Ооржак, Тамара Ондар составтыг командалары аары-чыларынык кичээнгейне турган.

Келген аалчыларын бол-гаш райондук суурларын командалары (ийи, эр, бир-кыс) чыскаалыпкан. Эр улус 5 км, уругтар 3 км-ге кү-жүн шенешкенер. Эр улус-

тан биргизинден дөрткү че-рге чедир Бай-Дагын болган Мөрен суурунун оолдары су-руштуп алылаан.

Уругтар аразына маргыл-даага база-ла ол суурлар-нын төлээлери киришкен. Республиканык каш дакпыр чемпиону (бодунуң хар-назы-нынга) Ийи Сагды бирги, оон уруу Алаазага Сагды ийиги, Алымаа Чигжит (шүптү Бай-Даг) алганнар.

Шыдыраа, Буга кодамын-га кончуг дээш ышанш, бай-дагымалар Николай Дирин-чан, Алик Ондар, Чойгана Кызыраа составтыг команда бирги, черин алган, а шы-рак дээш шыдыраачылар-дан тургустунган Нарыннык командалы ийиги, а ушкү-зүн Мөренниң командасы алган.

Тыва хуреш чокка мар-гылдаа доостур өвөс. Белеткедиг келген аалчыла-рын хурештирбес өвөс, 30 мөгени салган. Эки шыырак дээш үш мече артында, дол-гандыр хурештирбес Эду-ард Денгак (Өвүр) бир-гизин, Сергей Дандаа ийи-гизин, Эзир оол Дүвөндер (кайызы-даа Тес-Хем) үш-күзүн алганнар.

Тиндеки командаларга болган тус-тус спортчулар-га акша шагнааларын бол-гаш хундүлел бикиктер-ин тывыскалаан.

Боттот-оол ОНДАР, Эрзин район, Бай-Даг суур.

ИДАМ АГТЫГ МАРГЫЛДАЛАР

Бо маргылдааны «Нарын» совхозтук дирекциязын болган профкомунун шин-тир-биле 1986 чылдан бээр эртивип эгелээн. К. Идам—Ала-чурттуг Удуг дайыны-нын киржигени, Нарын суурунун чурттакчызы. Эге-нценде эгелен-ле маргыл-даа программасына хол бөмбүүн тыва хурешти ийи-рип келген.

1991 чылдын маргылдаа-зынга хол бөмбүүгө херээ-женнерин 6, эр улустун 10 командалары киришкен. 64 мөгениң хурешти бөсө бөз-ган.

Ийи хун уламчылаан мар-гылдааларын тивелин хол бөмбүүгө эр, херэжөөн уластар аразына Эрзин суурун чымыды командалары тиндөөн. Ийиги чер-

ни «Нарын» совхозтук эр, херэжөөн улустун командалары алган. Уш-ку черин «Мөрен» совхозтук командалары элээн. 64 мөгениң хурешти-ге Бай-Даг суурун төлээлери мөге Артур Елдин шүлгөн, ужурун Э. Балгар былааш-кан.

Бистин районда шак мын-дыг маргылдаалар элээн хөй. Тарлашын аттыг маргылдаа 14 чыл иштинде май 9-та Бай-Даг суурга чыл буру-зүнде эртип турар. Арган дайыныга өлгөн чангыс чер-чурттуглар — Кызыл Тук орденин эдилекчилери А. Норбу, В. Сергеев ат-тыг маргылдааны районо, харылап белдиринин кол-дөкчүлери 1985 чылдан бээр эртивип келген.

Шойгар АЛА.

СПОРТ

Ушу ӨРТЭЭ-ЛЕ ААР БОЛДУ

Ушуга республика мар-гылдаа биске ам дөрт улаа эртивип турар. Чыл кел-ген тудум оон киржигиле-ри көвүдөн ораы өөрүнчүг. Республиканын булу буру-зүнде ушуга салым-чаяны-ныг аныктар көвүдөн ту-рар.

1988 чылда бирги мар-гылдаага ийи дөңгө кир-жигилер келген бола, ам удуг улустун бешин алды, а оолдарын болган уруглар-нын дөрт дөңгө болуп эр-кен. Оон аңгыда, ушунуң алды хевиринг спортчулар маргышкан.

Республиканын ушу мар-гылдаанын көр дөңгө ки-жилер хөй. Дөрт хун үш-гүзүлгө киржигилерини түшүлгө хууда бирги чер алгылаан кижилер хөй бо-лган. Маргылдаанын кн-чаар болуп эртенниң дол-у-биле бикпейн, инда чамдык чедер-четпес чүл-дерин бижирин кызыдаан.

Бистин анык-өскөни-вис ол оюнну кончуг сонур-гаар. Чамдык шикелче оол-дар бешин кудумчуларга чо-руп чораш, буттары-биле тепкиленип чорук апарган. Оларын тренерлери ын-чаар тепкиленип чоруктар дивээни болтай. Ол спорт-чу оюнну чамдык аныктар өскээр акыгалап турары хо-муданчыт.

Ушунуң сугулу өөренип алып дээр бола, аяа ар-тык шикелчешин кылды болбас. Даш-шымоз бешин турбас ужуруг. Каратонни бир хевирин кумта дээр — аяа чүлө намагаал хе-рек. Удуулааныкызын аар-тып болбас. Бир өвөс аар-тыптар болза, судья ол спортчуга дораан сагынды-рыгын бээр апар. Аяа чүлө ааагыр-нашпагай болган дидим болур ужу-руг.